
JELENKOR

„A keleti határ”: az Adria-térség antropológiája és mikrotörténete

Rolf Wörsdörfer, a darmstadti egyetem oktatója könyvében azt vizsgálja, hogy az 1915 és 1955 közötti olasz–jugoszláv kapcsolatok miként jelentek meg az Adria-térségben, különös tekintettel az olasz Venezia Giulia tartományra. A könyv címe alapján az olvasó joggal várhatja diplomáciatörténeti munkát, mely Olaszország és Jugoszlávia politikai kapcsolatait tárgyalja. A bevezetőt olvasva azonban már kezd derengeni, hogy a könyvben nem teljesen erről lesz szó: Wörsdörfer ugyanis a két országot az egyesülés-megosztottság problematikája alapján állítja párhuzamba egymással. Mint írja, mindkét állam nacionalista és egységre törekvő, ugyanakkor belpolitikai szinten jól látható az országok etnikai-regionális megosztottsága. Ez főként Északkelet-Adriában jelenik meg. A szerző bevezetőjében megfogalmazza, hogy az olyan etnikailag kevert régiókban, mint amilyen az Adria-térség is, szükség van az ott élő nemzetiségek identitásának vizsgálatára, melynek legfőbb elemei a kultúra és a nyelv. Ezek az identitásképző elemek különösen az első világháború kitörését követően tettek szert jelentőségre. Véltetően ezért választotta Wörsdörfer kezdő évszámnak az 1915-ös esztendő, Olaszország háborúba való belépésének évét. Az 1955-ös végpontot a szerző maga is megindokolja azzal, hogy ekkor ért véget a második világháborút követő szövetséges megszállás a térségben. A bevezető alapján feltételezhetjük, hogy egy antropológiai műről van szó, amely arra épít, hogy két nép hasonló hagyományai és életkörülményei hasonló történelmet feltételezzenek. Ugyanakkor a könyv mikrotörténetnek is tekinthető, mivel egy kis térséget, Venezia Giulia-tartományt kiválasztva vizsgálja a két nemzetiség együttélését (7–18.).

Az öt fejezetet tartalmazó könyvet a szerző két részre osztja. Az első három fejezet inkább az antropológiai aspektusra építve tárgyalja az olaszok és a jugoszlávok (azon belül a szlovének és a horvátok) Adria-menti együttélését 1915–1941-ig. A második rész, mely véleményem szerint abban tér el az elsőtől, hogy az előbbieknél kevesebb hangsúlyt kap benne az antropológia, az 1941–1955-ig tartó időszak eseményeit beszéli el. Ebben

a részben a partizánharc játssza a fő szerepet. Terjedelem szempontjából e második, rövidebb időszak tárgyalása hangsúlyosabb, ennek ellenére az első részt sokkal jobbnak és újdonságokkal telibbnek találtam.

Wörsdörfer remek írói érzékkel a két nép uralkodója, az olasz III. Viktor Emánuel és a jugoszláv I. Sándor Venezia Giuliaiban tett látogatásának elbeszélésével indítja művét. Magyarországon ritka, ám a nyugati történetírásban nagyon is divatos szempontot alkalmazva, néplélektani aspektusból beszéli el az uralkodók látogatását, akik mindketten azért látogattak a tartományba, hogy saját nemzetük ottlétének jogosságát bizonyítsák (20–25.). Nem az események leírására koncentrálnak, hanem arra, hogy a nép miként élte meg a történéseket, amit korabeli sajtóból vett idézetekkel támaszt alá, nagyon helyesen. Mind országos, mind helyi sajtóorgánumokat használ. Az olaszoktól leggyakrabban a *Popolo d'Italia* című, Mussolini által alapított lapot, és ennek helyi „kistestvérét”, a *Popolo di Trieste*-t idézi. A műben legtöbbször használt szlovén lapok a *Slovenski Narod* (nemzeti), és a *Primorska* (helyi). A cikkekből kölcsönzött idézetek, gondolatok árnyaltabbá teszik az ábrázolt képet, és hitelesítik, alátámasztják a szerző által leírtakat.

Wörsdörfer nagyon ügyesen és találóan emel ki művében olyan eseményeket, melyeknek jelentős néplélektani hatásuk volt. Az egyik ilyen az 1920. október 12-én aláírt rapallói szerződés, melyet az olasz kormány úgy értékelt, mint lehetőséget a Venezia Giulia-i szlávok feletti olasz uralomra, a szlovének viszont nemtetszéssel fogadták (24.). Szimbolikus eseményt jelentett a Hotel Balkan megtámadása: a hotel a térség szlávjai számára azt jelképezte, hogy ők nem Olaszországban, hanem a Balkánon érzik otthon magukat, az olaszoknak pedig ugyanakkor a „zürzavart és barbarizmust” jelentette (25.).

Ezekkel a kis epizódokkal Wörsdörfer rendkívül jól bemutatja a régió etnikai csoportjainak felfogását, meglátásait. Mint minden mikrotörténeti munka, ez is lehetővé teszi azt, hogy más többnemzetiségű területek népeinek helyzetét is tisztábban lássa általa az olvasó. A könyv néplélektani részeinek olvasása azt az érzést keltheti, hogy a mű képes az etnikailag kevert társadalmak modellezésére, ugyanis egy választott, konkrét példán keresztül nagyon pontosan, és jó beleérző képességgel mutatja be mind a kisebbségben, mind a többségben élők néplélektanát. Ennek következtében úgy gondolom, hogy a könyv elolvasása hasznos lenne Magyarországon is, mert a mindkét oldal álláspontját ismertető szemléletével segítené akár a határon túli magyar vidékek helyzetének megértését is.

Az első világháború leírása is néplélektani: a hadtörténeti események nem kapnak helyet a műben, Wörsdörfer inkább – folytatva az antropológiai megközelítést – azt érzékelteti, hogy egy háború és a csaták helyszínei milyen nagy hatást gyakorolnak az emberekre. Meglepő, szokatlan módon

a katonai temetőket is szimbólumokként írja le, melyeknek kezdetben a családtagok számára volt jelentőségük, az évtizedek folyamán azonban turistalátványossággá váltak (41–44.). Feltehetően a szerző ezzel is azt kívánja hangsúlyozni és alátámasztani, hogy a háború (akár vesztes, akár győztes) mennyire fontos egy nép identitásában.

A mű helyenként túlságosan filozofáló, és néha tartalmaz olyan elemeket is, amelyek szerepét az olvasó talán nem érti. Ilyen például Italo Svevo *Zénó tudata* (La coscienza di Zeno) című regényének említése, melyet az olasz és a jugoszláv nép egy-egy mártírjáról szóló fejezetbe fűz (46.). A mártírok – Nazario Sauro és Vladimir Gortan – életének, halálának és emlékezetének rövid bemutatása (45–54.) nyilvánvalóan a háborús áldozatvállalásnak a népre gyakorolt hatását kívánja példázni, de Italo Svevo szerintem nem illik ebbe a koncepcióba. Az ilyen epizódok végett tűnhet időnként úgy, hogy a szerző kissé erőltetetten törekszik a modern (vagy posztmodern) történetírói irányzatok használatára, és túlzottan érezhető a történetírás új trendjeinek mindenáron való alkalmazni akarása.

A szerző bemutatja azt is, hogy miként valósult meg az olasz és a szlovén nép együttélése a háborút követően. Kiemeli a nemzeti legendák, az oktatás és a különféle nemzeti-kulturális egyesületek szerepét a népi identitás megőrzésében. Az olaszok különösen Trentinóban hoztak létre ilyen jellegű egyesületeket, melyeknek a Habsburg-uralom alatt álló területen főként nyelvművelő szerepük volt. A háborút követően, a fasiszmus idején a szlovén lakosság asszimilálódását célzó *Ond* nevű egyesület volt fontos az adriai olaszok számára, valamint a térségben is jelen voltak a dopolavoro körébe tartozó tevékenységek, és a Balilla – a fasiszták ifjúsági alakulata – is (68–79.). A jugoszlávok jelentős szervezete a csetnikekkel kapcsolatban álló Narodna Obrana volt, mely a jugoszláv egység gondolat meggyökeresztetésében játszott fontos szerepet (80.). Ezen szervezetek bemutatásával Wörsdörfer azt kívánja érzékeltetni, hogy a két szembenálló nép azonos módon próbálja manifesztnálni a térség másik etnikuma iránti ellenszenvét, így a szembenállás ellenére párhuzam is vonható köztük ilyen irányú cselekedeteik hasonlósága végett.

Ami a műben végig zavaróan hat, az, hogy számos nevet felvonultat, és a személyek kilétét (egy-két esetet kivéve) nem említi. A mű végén található ugyan névmutató, de ez sem tartalmaz annotációt. Az évszámok alkalmazásának tekintetében a mű nem egységes: míg az első részben általában csak év és hónap szerepel, addig a második részben olykor túlságosan is sok az adat.

A harmadik fejezet még az első részhez tartozik, de – a szerző saját megfogalmazása szerint – eltér az előzőektől annyiban, hogy nem a nemzetiségi ellentétek, hanem az 1920 és 1941 között Venezia Giuliában követett olasz

politika kap hangsúlyt (107.). A munkát olvasva úgy tűnhet, hogy ez a kis „bevezetés” nem teljesen állja meg a helyét, ugyanis az olasz és a jugoszláv politika tárgyalása egyenlő mértékben van jelen. Ez persze nem baj, sőt!

A szerző nagyon helyesen megmagyarázza az asszimiláció és az „elnemzetietlenítés”¹ fogalmak közti különbséget. Utóbbi arra utal, amikor egy többnemzetiségű államban a többségi vezetők előbb megtiltják a kisebbségeknek anyanyelvük használatát, a saját nyelvükön való oktatást és nemzeti hagyományaik ápolását, ünnepeik megtartását, majd bojkottálják a kisebbségi közösséget, végül – esetenként eljutva a harmadik szintre – tömeges népirtást, genocídiumot hajtanak végre körükben (108–109.). Ezzel szemben – írja Wörsdörfer – a kisebbségek asszimilálásának vágya még nem jelent feltétlenül rasszizmust (117.).

E fogalmak tisztázását nagyon jónak tartottam, mert jelentésüket nem árt pontosan ismerni sem a politikai ideológiák vizsgálatakor, sem a totális rendszerekkel teli XX. század történetének tanulmányozásakor. Az ilyen jellegű információknak köszönhetően a könyv hasznos lehet a diplomácia-történettel foglalkozók számára is, és szélesítheti látókörüket, noha konkrét hivatkozási alapot nem igazán jelent számukra.

A fogalmak tisztázása után a szerző konkrétan is ismerteti, hogyan történt az olaszosítás 1920 után. A fasiszmus uralomra jutását követően átnevezték a szláv nevet viselő utcákat, majd az emberek nevét is olaszosították, ami az erőszakos asszimiláció egy fajtája (125–127.). A szlovének körében ebben az időszakban nem volt mód arra, hogy „szlávosítással” viszonyozzák az olaszosítást, így ők antifasiszta szervezkedésbe kezdtek, megalapozva a későbbi jugoszláv partizánmozgalmat (140.). A fejezet végén a szerző kitér a Venezia Giulia-i fasiszmus elméleti háttérére és kulturális szinten való működésére, visszakapcsolva munkáját a korábbi, néplélektani szempontú ábrázoláshoz.

Az első résznél kissé gyengébbnek tartom a mű második egységét. Ez 1941-től tárgyalja a történéseket, mivel ettől az évtől kezdve kellett Venezia Giuliában német jelenléttel is számolni. A rész fő témája, a partizánharc a német megszállást követően indult meg. A jugoszlávoknak „nemzeti felszabadulást”, az olaszoknak „ellenállást” jelentett (159.). A mű eme részében Wörsdörfer nem a néplélektani példákkal, hanem a partizánharc menetének leírásával foglalkozik. A szerző azonban kevés háttér-információval szolgál, és ezáltal az olvasmány nem annyira követhető. Ráadásul zavaró, ahogy az időben ugrál, aminek következtében egyes események nem világosak. Hogy konkrét példát is említsek, Wörsdörfer csak a mű vége felé említi, hogy Venezia Giulia tartomány német okkupálása az olasz kapituláció

1 Az eredetiben: snazionalizzazione

(1943 szeptembere) után következett be, noha már több tíz oldallal előbb taglalta a térség német megszállás utáni életét.

A partizánharcról szóló fejezetek pozitívuma viszont, hogy etimológiai elemzést alkalmazva ad tájékoztatást a „partizán” szó eredetéről: míg a szerb-horvát kifejezés a haza védelmére utal, addig az olasz szó az ellenállást fejezi ki (165–166.). A háború eseményeinek tárgyalását két szakaszra osztja, az elsőben a német–olasz kettős megszállás éveit (1941–1943) írja le, a másodikban pedig a második világháború végéig tartó német jelenlétet, legalábbis elviékben. Valójában azonban az 1945-ös események a következő fejezetben kerülnek sorra, ismét ugrálást okozva az időben, zavarva az olvasót, aki így könnyen elveszítheti a fonalat. A partizánháború elbeszélésekor értelmet nyer a különféle nemzetiségi egyesületek korábbi bemutatása, ugyanis ezek (különösen a Sokol elnevezésű szlovén sportkör) szerepet játszottak a partizánok harcában (179.), és ezzel Wörsdörfer visszakapcsol a könyv előző részéhez, egységessé téve a művet.

A szerző kellő lélektani ábrázolással tárja elénk azt, hogy milyen fordulatot hozott Venezia Giulia etnikai csoportjainak együttélésében a tartomány német okkupációja. Ettől kezdve – ellentétben a korábbiakkal – nem számított a partizánok nemzetiségi hovatartozása, csak az, hogy visszaszorítsák a németeket (197.), amivel a szerző talán azt kívánja érzékeltetni, hogy amikor a haza veszélyben van, a nemzetiségek képesek félretenni ellentéteiket. A mű az olaszok Adria-térségből való kivonulásával, 1955-tel végződik. Utolsó lapjain derül ki, hogy Wörsdörfer a sajtón túl olasz, horvát, szlovén és német levéltári forrásokkal dolgozott (231.).

Az összegzésben a szerző jól, tömören összefoglalja munkája főbb pontjait, azonban az elért eredmények ismertetése kevésbé van jelen. A könyv végén megtalálható a térségben zajló hadműveleteket, partizánháborúkat bemutató térkép, és a nevek előfordulási helyét jelző névmutató, mely – sajnos – nem annotált. Az igencsak terjedelmes bibliográfia mutatja, hogy Wörsdörfer munkája komoly kutatás eredménye, melyet igazol a mű végén a számos jegyzet is.

Összességében – néhány zavaró tényezőt leszámítva – a könyv mindenképpen elolvasásra érdemes. Különösen a mű néplélektani elemei jelenthetnek újdonságot a magyar olvasóközönségnek, melyek elgondolkodtatóak, és akár a határon túli magyar területek helyzetével is párhuzamba állíthatóak.

Rolf Wörsdörfer: *Il confine orientale: Italia e Jugoslavia dal 1915 al 1955 („A keleti határ”: Itália és Jugoszlávia 1915 és 1955 között)*. Bologna, Il Mulino 2009. 454.

Hamerli Petra